

BOEKBESPREKING

Sennett, Richard (2008) *The Craftsman*. New Haven/Londen: Yale University Press, 326 pp.

Wat een eigenzinnig en interessant boek heeft Richard Sennett geschreven: *The Craftsman* (2008). Het is gedurfd en oorspronkelijk, maar in zijn originaliteit ook ontoegankelijk en moeilijk te plaatsen. Is het sociologie, is het filosofie, is het een how-to-do-boek? Het boek gaat over de problematische verhouding tussen *Animal Laborens* en *Homo Faber*, over de minachting tegenover de doener en de verheffing van de denker. Dat onderwerp is klassiek, maar Sennett behandelt het op een nieuwe manier en legt verrassende verbanden. Eigenlijk is het een vervolg op zijn werk over het nieuwe kapitalisme. De flexibiliteit daarvan, het werken op korte termijn, de verschuivende taken van werknemers staan op gespannen voet met het ontwikkelen van vakmanschap. Om ervaring op te doen en routines te ontwikkelen is tijd nodig en fixatie op een taak, en beide worden in nieuw-kapitalistische organisaties al snel als 'vastgeroest' bekeken.

Als Sennett het over *craftmanship* heeft, geeft hij daaraan een brede betekenis en denkt hij niet speciaal aan 'vakmanschap' of nog specifiekere 'handarbeid'. Het gaat hem om het vermogen en de vaardigheden om een kwalitatief goede prestatie te verrichten in de ruimste zin van het woord: 'doing something well for its own sake'. Vakkundigheid benadrukt objectivering: 'a thing made to matter in itself'. Zo bekeken kan deskundigheid net zo goed betrekking hebben op het werk van schoonmakers als op dat van dokters, kinderleidsters of bouwvakkers. En het hoeft zich niet te beperken tot werk. Het kan ook gaan over burgerschap of ouderschap. Het verwijst zowel naar het maken

en doen van dingen als naar gedachten en gevoelens daarover. Die verbreding van de definitie maakt het boek interessant, maar tegelijkertijd brengt het begripsmatige complicaties met zich mee. *Craftsmen* zijn vaklieden, maar het zijn ook deskundigen van velerlei soort.

Die bijzondere betekenis correspondeert niet met het gangbare taalgebruik en dat maakt Sennetts boek enigszins ongrijpbaar. Volgens hem zijn hoofd en handen ten onrechte uit elkaar getrokken. Hij gaat niet mee in het primaat van de theorie boven de praktijk en keert dat zelfs om: wat mensen met hun handen doen, kan juist een bron van inzicht zijn voor hun denken. Vanuit die polemische positie is Sennett moeilijk in het publieke debat te passen. Volgens hem laten vakmanschap en deskundigheid zich het beste analyseren vanuit het praktische, fysieke, materiële handelen van mensen en vanuit hun concrete ervaringen. En daarin zijn denken, voelen en maken onlosmakelijk met elkaar verbonden. Onderzoek naar vakmanschap geeft dan ook inzicht in de technieken en de kunst van ervaring, in 'the craft of experience'.

De moeilijkheden waarmee vaklieden worstelen, hoe ze hun vaardigheden ontwikkelen en de relatie tussen motivatie, talent en vakmanschap: deze drie thema's gaat Sennett te lijf door hun alledaagse praktijken te onderzoeken. Hoe verwerven leerlingen en beginnelingen nieuwe vaardigheden: handmatig, sociaal, cognitief, emotioneel? In welke praktijken trainen ze hun vermogens en maken ze zich routines eigen? Hoe stimuleren ze anderen vanuit hun eigen des-

kundigheid, zodanig dat oefeningen een open karakter hebben en zowel gericht zijn op het oplossen als op het herkennen van problemen? Wanneer gaat de deskundigheid van de meester de leerling dwarszitten?

Ik vind het boek het mooiste waar het gaat over dit soort vragen: hoe verwerven en verbeteren mensen hun vaardigheden? Sennett begint bij het begin: door het fysieke gebruik van de hand, de pols, de arm te bespreken. Door te laten zien wat er komt kijken bij het door herhaling en oefening ontwikkelen van fysieke vaardigheden die mensen in staat stellen de materiële wereld van gedaante te laten wisselen. Door te laten zien hoe mensen het fysieke gebruik van hun ledematen leren integreren, hoe ze komen tot coördinatie met het oog. Het gebruik van gereedschap is een volgende stap. Juist de beperkingen van gereedschap, de moeilijkheden in het gebruik ervan, kunnen mensen tot inventiviteit en verbeeldingskracht dwingen. Zo kunnen 'herstelwerkzaamheden' tot nieuwe vondsten leiden. De gebrekkige instrumenten van Copernicus en Galileo dwongen hen bijvoorbeeld hun toevlucht te nemen tot een ander domein van kennis en kunde, namelijk dat van de wiskunde. Ze konden er niets aan veranderen dat de visuele gegevens waarover ze in hun tijd beschikten van slechte kwaliteit waren, en dat dwong hen tot wiskundige redeneringen die nieuwe ontdekkingen en nieuwe problemen opleverden. Een ander voorbeeld van het creatieve gebruik van werktuigen is te vinden in de passages over de speelplaatsen van Aldo van Eijck, die zo zijn ingericht dat kinderen de gelegenheid krijgen om onderzoekend te werk te gaan, om samen dingen te ondernemen en te anticiperen op ambigue overgangen van speelplaats naar straat.

In het klassieke werkplaatsmodel, dat van de gilden, concentreerden gezellen zich in de eerste fase van hun leertijd op imitatie van hun meesters. Op vakmanschap geënt gezag maakte het voor leerlingen de moeite waard om hun meesters te gehoorzamen en hun werk te kopiëren. De kennis van vaklieden had vaak een ongearticuleerd karakter,

onder andere omdat taal een nogal onbeholpen middel was om dit type kennis over te dragen. Door op een steeds hoger niveau te oefenen, konden leerlingen verschillende stadia van vakmanschap doorlopen en verwierven ze autonomie in hun vak. Daarmee konden ze de geleerde kennis zelfstandig en in alle diepte en breedte gaan toepassen. Oefening baart kunst, en Sennett beschouwt creativiteit dan ook niet als iets mysterieus, maar als de resultante van een langdurig leerproces.

Een vakman die goed werk levert, krijgt een gevoel van competentie als emotionele beloning, en dat stimuleert het verlangen en de ambitie, de discipline en de betrokkenheid om kwaliteit te leveren. Die gevoelens kunnen worden aangewakkerd, zoals onder Linux-programmeurs, maar ze kunnen ook worden geblokkeerd. Dat was het geval bij bouwvakkers in de Sovjet-Unie, en dat is ook zo in veel hedendaagse westerse bedrijven, scholen, ziekenhuizen, gemeenten en andere instellingen. Daar is op grote schaal sprake van het moderne haperen waarover Marvin Harris in 1981 schreef: *Why Nothing Works. The Anthropology of Daily Life*.

The Craftsman is het eerste deel van een breed opgezet drieluik over materiële cultuur en de doos van Pandora, met andere woorden over de mogelijkheden én de gevaren van techniek. Het werk van Jacques de Vaucanson levert een mooi voorbeeld van dit tweesnijdende zwaard. In 1738 ontwierp hij een mechanische fluitspeler. In die tijd was dat een wonder van technisch vernuft, maar muzikaal gezien bleven de mogelijkheden beperkt. De fluitier bleef speelgoed dat menselijk fluiten niet kon overtreffen. Lodewijk xv was echter zo onder de indruk van deze knappe menselijke nabootsing dat hij de mechanische vindingrijkheid van Vaucanson voor iets nuttigers wilde gebruiken: de verbetering van de fabricage van zijde, die in Frankrijk van nogal slechte kwaliteit was. Vaucanson ontwierp inderdaad een machinaal weefgetouw dat sneller en beter werkte dan mensenhanden en menselijke arbeid in die zin overbodig maakte. De be-

dreiging die daarvan uitging, vormde ten tijde van de Verlichting aanleiding om de vraag te stellen waarin mensen zich van machines onderscheidden. Wat konden mensen wél en machines niet? Mensen konden niet op tegen de rigoureuze perfectie van de machine. Die spuwde een overvloed aan gestandaardiseerde producten de wereld in, maar zonder de variatie te kunnen aanbrenge- waartoe menselijke handen wel in staat waren. Juist het individueel menselijke van vakkundigheid werd gevierd door de Franse encyclopedisten. Anders dan de Duitse Verlichtingsdenkers, die zich op vorming van het zelf richtten, waren zij geïnteresseerd in alledaagse arbeidspraktijken. Diderot ging als een antropoloog *avant la lettre* de werkplaatsen in om de kennis van de vaklieden te onderzoeken. Sennett beschouwt de *Encyclopedia* van Diderot dan ook als de bijbel van het vakmanschap. Daarin staan gewone, werkende mensen model voor nut, vitaliteit en kracht.

Tijdens de Verlichting werden de bijzondere en specifieke vermogens van menselijke wezens als iets gemeenschappelijks benoemd. Dat is tegenwoordig anders. Nu wordt juist de nadruk gelegd op verschillen in talenten tussen mensen en is een voortdurend selectieproces gaande waarin op basis van smal gedefinieerde kwaliteiten 'betere', 'middelmattige' en 'slechtere' mensen in verschillende levensfasen van elkaar worden onderscheiden en gescheiden. De verschillen tussen mensen worden opgeblazen, terwijl in toetsen, zoals bijvoorbeeld in IQ-testen, uiteenlopende vermogens bij elkaar worden opgeteld, alsof het om fenomenen met een gemeenschappelijke noemer gaat. Op die manier worden kleine graduele verschillen in vermogens omgevormd tot grote verschillen in soort, en dat onderscheid fungeert dan als een legitimatie voor privileges. Dit fenomeen is zichtbaar in het Nederlandse onderwijsstelsel, met als effect dat het dichtbevolkte middenveld van talenten niet wordt gekoesterd, maar verwaarloosd.

Sennett stelt daartegenover dat de vaardigheden die je nodig hebt om 'goed werk

te leveren onder menselijke wezens min of meer gelijkelijk zijn verdeeld. En dat maakt dat goed burgerschap niet is voorbehouden aan een intellectueel ontwikkelde elite. Het is een behartenswaardige les, waardoor je je nog eens extra scherp realiseert hoezeer het denken over onderwijs in Nederland door een overmatige hang naar selectie is aangetast. Het gevolg daarvan is een verwaarlozing van het onderwijs aan kinderen die volgens de geldige toetscriteria laag hebben gescoord en op grond daarvan naar het vmbo zijn verwezen.

En dan zijn we weer terug bij het problematische onderscheid tussen hand en hoofd, dat zich in het Nederlandse onderwijsstelsel al anderhalve eeuw heeft vastgezet in een krachtige scheiding tussen beroepsonderwijs en algemeen vormend onderwijs. Die scheiding impliceert een hiërarchie in sociale waardering, die zich voortzet in het werk dat leerlingen later verrichten. Handarbeid en hoofdarbeid worden door verschillende mensen verricht, met verschillende en soms zelfs strijdige standaarden voor kwaliteit. Het onderscheid is in de westerse geschiedenis zo diepgeworteld en zo vanzelfsprekend dat nauwelijks wordt nagedacht over daarmee verbonden problemen. Het is de verdienste van *The Craftsman* dat Sennett dat wel doet. Dat hij daarin een eenling is en een breed gebied exploreert, speelt hem in zoverre parten dat niet steeds duidelijk is waar hij naartoe wil. Maar het is een interessant begin, waar anderen weer verder mee kunnen.

Rineke van Daalen